

EL TEATRE - La comèdia

L'origen de la comèdia és complex. En part nasqué del mateix culte a Dionís que subjau en els inicis de la tragèdia, tal com s'ha vist en el fragment d'Aristòtil reproduït a propòsit de l'origen d'aquest altre gènere dramàtic:

Havent consistit, doncs, en un principi, en simples improvisacions tant la tragèdia [τραγῳδία] com la comèdia [κωμῳδία] –aquella realitzada pels qui duïen a terme el ditirambe, i l'altra feta pels autors de cants fàl·lics, que encara perviuen en moltes localitats–, a poc a poc la tragèdia va madurar, en desenvolupar els poetes tots els elements que semblaven adients. Després d'experimentar moltes transformacions, l'evolució de la tragèdia s'aturà un cop va aconseguir el seu caràcter específic. [Aristòtil, Poètica, 3]

En les festes camperoles en honor del déu, els vinyataires recorrien els camps en escamots festius, amb la cara empastifada del solatge del vi, i entonant cants fàl·lics i lloances a Dionís amb tota mena d'improvisacions burlesques. El conjunt de divertiments s'anomenava κῶμος, del qual prové el mot comèdia (κωμῳδία), tot i que Aristòtil es decanta per fer-lo derivar de κῶμη, *aldea*.

Hom sap que al Peloponnès es feien des de temps immemorials farses grolleres que al segle VI aC foren introduïdes a l'Àtica. També a la Magna Grècia, al principi del segle V aC, la comèdia parodiava intrigues sobre les llegendes dels déus. Sigui com sigui, a partir del 486 aC, a Atenes, la comèdia aconseguí la dignitat literària, en poder ser presentades oficialment a concurs obres d'aquesta mena per tal de ser representades.

La comèdia es caracteritza pel desenllaç feliç i per la intenció crítica, satírica, i de vegades moralitzadora:

La comèdia és, com hem dit, una imitació de persones de categoria inferior... La màscara còmica és lletja i deformada sense produir dolor. [Aristòtil, Poètica, 5]

La comèdia antiga atenesa, el representant principal de la qual és Aristòfanes, és una barreja de farsa i de sàtira. Sovint surten en escena personatges contemporanis, com Sòcrates o el polític Cleó, i hom té constància que el 440 aC i el 415 aC els poders públics feren votar decrets prohibint fer esment a l'escena i pel seu nom de persones encara vives, per tal d'evitar els atacs personals.

Aristòfanes

Aristòfanes (448-385 aC) pertany a l'anomenada *comèdia antiga*, de l'època democràtica de la *polis*, caracteritzada per la sàtira personal i política. Aristòfanes, conservador i fanàtic enemic de la democràcia, dirigí el seu gran poder satíric contra els renovadors del pensament, com els sofistes i Sòcrates, i contra els innovadors de la tradició teatral, com Eurípides. També desacredità els seus conciutadans partidaris de mantenir oberta la guerra d'Atenes contra Esparta.

De les més de quaranta comèdies que va escriure, només n'han pervingut onze. En els *Acarnesos* condemna la guerra i el militarisme. En els *Cavallers* ataca el demagog progressista i radical Cleó. En els *Núvols* aplica el seu sarcasme despietat a la figura de Sòcrates. En les *Vespes* satiritza l'afecció dels atenesos als plets, motivada pel fet que els ciutadans participen cobrant en les deliberacions dels tribunals. En la *Pau*, un al·legat contra la guerra, presenta aquesta com un morter que es disposa a moldre totes les ciutats de l'Hèl·lada. En els *Ocells*, obra estrenada el 414 aC, ofereix una pura fantasia d'evasió, després que bona part del jovent atenes s'hagués embarcat per participar en l'expedició a Sicília, que resultaria catastròfica per a Atenes. En la *Lisístrata* presenta aquest heroïna plantejant una solució utòpica per posar fi a la guerra del Peloponnès entre Atenes i Esparta que estava destruint Grècia, i tot fent-li cas les dones acorden d'abstenir-se de relacions sexuals amb els seus marits mentre aquests no acabin la guerra. En les *Tesmofòries* ataca Eurípides pel que fa a certes actituds considerades misògines. En les *Granotes*, una peça de caràcter literari contra Eurípides i a favor d'Èsquil, defensa el valor pedagògic i cívic de la poesia. En les *Assembleïstes* satiritza un suposat estat regit per les dones, en el qual els béns són de la comunitat i administrats per elles, i les velles reclamen tenir prioritat a l'hora d'escollir els joves entre els homes. En *Plutos*, la darrera de les seves obres conservades (388 aC), ofereix una fàula sense contacte amb la realitat que prepara el camí cap al que seria la comèdia nova: a més del guariment d'un que havia perdut la vista, es produeix en el temple d'Asclepi una revolució, ja que els bons esdevenen rics i els dolents pobres.

Pel que fa a l'estructura de la comèdia aristofànica, hom pot distingir les parts següents (tot i que amb variacions d'una obra a una altra):

- el pròleg (πρόλογος), en el que dos personatges –o de vegades un de sol– exposen la situació inicial de l'obra
- la pàrode (πάροδος), o entrada del cor en escena i la seva presentació davant el públic
- l'àgon (ἀγών), o enfrontament verbal entre l'heroi còmic –el protagonista– i el seu oponent –o antagonista–, i que es resol sempre a favor del primer
- la paràbasi (παράβασις), en la que el cor talla l'acció i el corifeu s'adreça al públic en nom del poeta per tractar temes d'actualitat

- una o més escenes de diàleg, mitjançant el qual s'exposa el que ha passat fora d'escena durant la paràbasi i la situació a la que s'ha arribat amb aquesta acció no vista pel públic
- l'èxode (ἔξοδος), o sortida d'escena del cor, i acabament de la comèdia, que pren al forma d'un κώμος, una reunió alegre amb cants i danses que sovint ve marcat per elements rituals: una processó, una boda, un banquet...

La comèdia mitjana i nova

Quan Atenes perd el seu poder hegemònic a Grècia després de la guerra del Peloponnès, la comèdia renuncia a tractar temes polítics i també al cor, abans tan important, i a la personalitació de la sàtira, per esdevenir més realista i burgesa, ja que s'ocupa de temes de la vida privada. Aquest procés, que es produí en diversos autors dels quals desconeixem l'obra, és conegut com a període de la comèdia mitjana (400-320 aC) i de la comèdia nova (des del 320 aC). Es tracta d'una comèdia d'intriga i d'entreteniment que va rebre més influència de la tragèdia d'Eurípides que de la comèdia antiga, i que seria refosa pels autors llatins Plaute i Terenci, predecessors de la comèdia moderna de Shakespeare i Molière.

Menandre

Menandre (342-290 aC), el principal representant de la comèdia nova, visqué en una època en què la seva pàtria, esdevinguda una ciutat de traficants, nous rics i esclaus, es trobava en un estat decadent i aïllada dels grans esdeveniments històrics. Menandre, un gran observador de la societat en què vivia, va compondre comèdies per a un públic mediocre i sense capacitat de crítica política, els mòbils del qual només eren els diners i la intriga. Els seus personatges són arquetips: el pare sever, el jove enamoratís, l'hetera mundana, l'esclau intrigant, el soldat fanfarró, etc. De les més de cent comèdies que va escriure només es conserva sencera el Δύσκολος (*Misàntrop* o *Arisc*) i fragments extensos dels Ἐπιτρέποντες (*Arbitratge*), la Σάμια (o *Dona de Samos*), i l'Ἄσπις (*Escut*).